

NOTES SOBRE LA REDACCIÓ DE LA CRÒNICA DE PERE EL CERIMONIÓS

I

D'ençà que Josep Coroleu va publicar les instruccions del rei a Bernat Descoll per a la continuació de la Crònica,¹ s'ha anat moderant el ressò que van produir aleshores:² unes noves troballes i un pregon estudi del text van permetre a Antoni Rubió i Lluch de retornar al rei Pere una part important en la redacció dels primers capítols,³ i darrerament Amadeu Pagès, en la introducció a la seva edició crítica,⁴ ha reconegut la intervenció reial en la majoria dels retocs que presenta l'anomenada segona redacció, que ens ha estat conservada sobretot pel manuscrit de València, respecte a la primera, representada en primer lloc pels de l'Acadèmia de la Història, de Madrid. Ara m'ha tocat a mi la sorpresa de trobar, encara, dos nous documents que confirmen i precisen aquesta tendència; els dono a conèixer tot assajant de deduir-ne certes consideracions, i hi afegeixo alguns comentaris suggerits per l'estudi de la Crònica.

II

El primer d'aquests documents és una carta escrita a Tortosa el primer d'abril de 1371, en la qual el rei demana a Bernat Descoll el punt en què era interrompuda la Crònica, en els quaderns que aquest

1. *Descubrimiento del verdadero autor de la crónica de Pedro el Ceremonioso*, «La España Regional», III (1887), 530-536.

2. Gabriel Llabrés va creure resolta la qüestió amb el seu article *Bernardo Dezcoll es el autor de la Crónica Catalana de Pedro IV el Ceremonioso de Aragón*, *RABM*, 3.ª ép., VII (1902), 331-347; VIII (1903), 90-110 i 194-202. En el primer fragment hom trobarà resumides les diverses aportacions al descobriment de la participació de Descoll.

3. *Estudi sobre la elaboració de la Crònica de Pere el Ceremoniós*, *AIEC*, III (1909-10), 535.

4. *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne* (Toulouse-Paris 1941), p. LXXI. Vid. la recensió que n'ha publicat Miquel Coll i Alentorn, *ER*, I (1947-48), 254 ss.

tenia, perquè volia fer-la continuar.⁵ No s'acaba d'aclarir quina relació hi havia en aquell moment entre Descoll i la Crònica, quatre anys abans de les famoses instruccions de 1375. A mi em fa l'efecte que, si és que prenia part en la seva composició, no era pas de la manera preponderant amb què ho va fer després: els termes de la carta serien massa sobtats si ja hi hagués intervingut i amb ella fos exclòs de la redacció per encomanar-la a algú altre. Amb tot, Descoll devia conèixer bé el procés de l'elaboració, segurament entretingut des d'algun temps; ja des d'abans, però sobretot des del seu nomenament de lloctinent de mestre racional el 1361,⁶ el seu tracte amb el rei era molt estret, sense limitar-se als afers del seu càrrec. Fins és possible que sols guardés el manuscrit, junt amb altres coses que el rei tenia en molta estima, la custòdia de les quals li havia estat confiada

«per tenir, guardar e conservar en casa vostra, e per orejar aquelles com mester hi és a esquivar que no's malmeten»;⁷

d'una manera semblant, el 1375 el rei li encarregava de recobrar les Cròniques de Sicília que eren en poder del difunt Jaume Conesa,⁸ i això no ens fa pas pensar en cap intervenció de Descoll en la traducció d'aquest text.

No sabem a qui pensava el rei encomanar la represa, ni si el projecte va arribar a la pràctica: pocs dies després de la data d'aquesta carta, el *Cerimoniós* va sortir de Tortosa, i potser el seu desig va haver de sofrir un nou ajornament. També és molt difícil de saber quina era la part ja escrita en aquest moment, i és aventurat d'avançar qualsevol hipòtesi davant l'aspecte confús del primer capítol, on es devien refondre diverses fonts:⁹ la possible crònica d'Alfons *el Benigne* de què parla Carbonell,¹⁰ i altres esbossos que potser caldria relacionar amb el *Liber gestorum nostrorum* que el rei volia continuar el 1349, i fins potser amb el *Liber nostrarum cronicarum* que havia manat completar el 1355 a Tomàs de Canyelles.¹¹ És segur, no obstant, que no s'havia arribat encara a la

5. Document núm. 1.

6. Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), Arxiu Reial (=AR), reg. 1177, f. 65r i 89v.

7. Barcelona, 20-1-1366. A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, I (Barcelona 1908), 209. Després d'aquesta data encara conservà alguns objectes, a l'arxiu de les portes ferrades del Palau de Barcelona: fins a la fi del regnat hom li'n demana sovint astrolabis, vaixel·la d'or i argent, i sobretot els preadíssims draps historiatos (RUBIÓ, *Documents*, *passim*; i encara, ACA, AR, reg. 1347, f. 35v).

8. RUBIÓ, *Documents*, I, 263.

9. Convé remarcar que cap a la fi d'aquest primer capítol hi ha una al·lusió a la mort de l'infant Ferran que hagué d'ésser escrita després de 1363 (cap. I, § 44, p. 57).

10. *Croniques de Hespànyia* (Barcelona 1546), f. 100v.

11. RUBIÓ, *Documents*, I, 143 i 169. El mateix autor (*Estudi*, 544-547) va creure que aquests dos documents es referien a l'anomenada Crònica de Sant Joan de la

meitat del segon capítol, on, com veurem més endavant, hi ha un detall que no pogué ésser escrit abans de 1373; arriscant-me molt, fins gosaria dir que ni tan sols s'havia acabat el primer, pels motius que exposaré després.

III

L'altra carta és, de molt, la més important, perquè dóna una llum que resol, ben d'acord amb la naturalesa del text, el problema de la redacció de la Crònica en una part fonamental. Des de Barcelona, el 3 d'abril de 1373,¹² el rei escrivia al seu cosí Jaume d'Aragó, bisbe de València, instant-lo a lliurar els 10.000 sous promesos a un cert Arnau Torrelles, cambrer reial, que quatre anys abans l'havia ajudat a obtenir el seu trasllat des del bisbat de Tortosa. Al mateix temps s'excusava de no enviar-li l'esmentat Torrelles,

«car no'l nos podem partir; e és la raó, que no havíem posat en escrit de nostres fets, e era cosa que nós teníem molt a cor e aquella que desijam molt que vinga a perfecció, e havem-ho comanat a certes persones, e lo dit Arnau és-ne una d'aquelles, qui ab nós ensemps continuament en certes hores hi entenem».

Cal remarcar, sobretot, la importància de la frase que ens descobreix aquest treball col·lectiu i ens anima a imaginar el grup reunit en una cambra del palau, amb els documents de l'arxiu a l'abast de la mà per a poder treballar a consciència. Només podem sospitar remotament quines eren aquestes persones: qualsevol de les que tenien un lloc immediat al rei, des dels camarlencs als ajudants de la cambra, potser algun funcionari de l'administració econòmica, probablement En Descoll. Menys fàcil és que hi prenguéssin part cap dels escrivans de la cancelleria, ja prou atragats a estendre els documents i a realitzar algun treball de traducció.

De moment hem d'acontentar-nos amb conèixer el nom d'Arnau Torrelles. A part d'aquesta notícia, i de la insistència amb què el demanava el bisbe de València, del qual coneixem la gran significació cultural, tenim poques dades de la seva relació amb la literatura: només sabem que va comprar un llibre de teologia per al rei Pere,¹³ i que fou encarregat per aquest de recollir un romanç de Godofré de Bouillon que havia pertangut a l'infant Ferran.¹⁴ D'altra banda, figurava a la cambra del rei des

Penya, però els seus arguments — almenys per al primer — no són prou convincents. J. RUBIÓ I BALAGUER, en el seu estudi *La versió llatina de la Crònica General de Catalunya i Aragó*, *HARILL*, I, 343-355, no va recollir aquesta creença del seu pare.

12. Document núm. 2.

13. Montsó, 18-7-1376. RUBIÓ, *Documents*, I, 266.

14. Mequinença, 28-7-1363. «Item recobrats del bisbe de Tortosa un romanç que

del 1357,¹⁵ i va seguir-lo durant molt de temps en tots els seus viatges; ¹⁶ després l'itinerari de Torrelles sovinteja sobretot Mallorca i Tortosa. A Mallorca, d'ençà que va anar-hi amb el rei l'estiu de 1359, hi tornà almenys sis vegades, encarregat de recollir-hi les profertes del regne; ¹⁷ això m'ha fet pensar que potser n'era originari, perquè la comesa exigia unes certes coneixences a l'illa per a dur-la a bon terme. La relació amb la ciutat de Tortosa és encara més estreta: hi tenia el seu domicili, almenys un cop casat, el 1363,¹⁸ i el mateix any va acompanyar-hi el rei, que s'hi dirigia per incorporar-la un altre cop al seu domini perquè l'infant Ferran, que n'era marquès, acabava de morir tràgicament; les gestions de Torrelles foren agràides amb diverses donacions i amb el privilegi de generós,¹⁹ i també llavors li fou concedida la batllia de Tortosa, si bé no va obtenir-la fins l'any 1368, després de posar-se d'acord amb el qui la regia per concessió de l'infant.²⁰ En aquest temps devia tractar amb Jaume d'Aragó, llavors bisbe de Tortosa, per al qual va procurar després la Seu de València,²¹ una de les més riques del reialme, i va merèixer d'ell algunes mercès; ²² una d'elles és la que va motivar la carta que ara ens ocupa. Pel desembre de 1372, mesos abans de la data d'aquesta, el rei Pere ja escrivia al vicari del bisbe de València que advertís al prelat

«que'l dit Arnau fóra anat a ell sinó com no's pot partir de nós, car continuament l'avem mester»,²³

fon del infant En Ferrando, al qual dien romanç de Gotfré de Belló, lo qual lo dit bisbe havia donat a Gòmeç Carriello sens licència e volentat nostra» (ACA, AR, reg. 1190, f. 435^r).

15. Fou admès a la casa reial, com a ajudant de la cambra, el 8 de juliol de 1357 (ACA, Arxiu del Mestre Racional (=AMR), reg. 864, f. 132^r); pel novembre de 1366 fou nomenat sobreatzembler, després d'algun temps de regir aquest ofici (ACA, AMR, reg. 861, f. 85^v), i va exercir-lo fins a la fi del regnat.

16. A part d'això, cal anotar dos viatges a Avinyó: la primavera de 1358 (ACA, AMR, reg. 864, f. 165^r), i el novembre de 1361 (ACA, AR, reg. 11178, f. 76^v).

17. Per l'octubre de 1362 (ACA, AR, reg. 1180, f. 103^r), el juliol de 1363 (ACA, AR, reg. 1190, f. 435^r), l'abril de 1365 (ACA, AR, reg. 1211, f. 44^r), el març de 1370 (ACA, AR, reg. 1226, f. 136^r), l'agost de 1371 (ACA, AR, reg. 1352, f. 69^v), i encara el 1378 (ACA, AMR, reg. 788, f. 105^v). Sobre el viatge de 1359, vid. *Crònica*, cap. VI, § 25-26, pàg. 353-355, i ACA, AMR, reg. 864, f. 227^v).

18. ACA, AR, reg. 1339, 18^r.

19. Perpinyà, 24-10-1363 (ACA, AR, reg. 909, f. 18^r).

20. ACA, AR, reg. 1216, f. 52^r, i reg. 1217, f. 248^v.

21. ACA, AR, reg. 1082, f. 34^r. Cal tenir en compte també que el nou bisbe de Tortosa, que ho havia estat abans d'Osca i de Barcelona, es deia Guillem de Torrelles (EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, 378, 128 i 223), i era potser parent del nostre Arnau.

22. Per exemple, la meitat del delme de la Font del Perelló, que valia de 40 a 50 lliures l'any (ACA, AR, reg. 1237, f. 7^r).

23. Barcelona, 13-12-1372 (ACA, AR, reg. 1236, f. 63^r).

i el fidel cambrer va restar a Barcelona un llarg temps, fins que pel novembre de 1373 ja el trobem a Tortosa,²⁴ d'on va sortir en escasses ocasions : va ocupar-s'hi de les obres del castell, del qual fou nomenat alcaid el 1381,²⁵ i al final del segle encara era batlle de la ciutat.²⁶

Tornem ara a la carta. Les Corts catalanes i alguns altres afers van retenir el rei Pere a Barcelona del maig de 1372 al novembre de 1374, amb una breu interrupció ; en aquests dos anys i mig el rei i els seus ajudants van fer bona feina. Per a precisar l'abast de llur treball tenim dues fites segures : a mig capítol segon es parla del matrimoni de la infanta Joana, filla del *Cerimoniós*, amb el cosí d'aquest, el comte d'Empúries, matrimoni que va tenir lloc a Barcelona el dia 10 de febrer de 1373²⁷ — dos mesos escassos abans de la data de la carta a què em refereixo — ; i al començament del tercer es fa referència a l'infant de Mallorca, fill de Jaume III, considerant-lo encara viu, i sabem que va morir a Sòria pel febrer de 1375.²⁸ A més a més, hem de recordar que les conegudes instruccions a Descoll, datades el 8 d'agost d'aquest mateix any de 1375,²⁹ consideren gairebé definitivament enllestits no sols els tres primers capítols, sinó també bona part del quart — de segur fins al paràgraf 22, abans d'explicar l'anada del rei a Saragossa en temps de la Unió.

Tot aquest llarg fragment, des de la meitat del segon capítol — almenys — fins a la meitat del quart, presenta unes característiques que lliguen bé amb la idea d'un treball conjunt : sobre un ordit impersonal, detallat fins a la profusió, amb rastres clars d'una elaboració d'escrivania, com són els nombrosos documents intercalats³⁰ o almenys al·ludits,³¹ i uns títols de

24. ACA, AR, reg. 1088, f. 70v.

25. ACA, AR, reg. 1276, f. 127v.

26. D. GIRONA, *Itinerari del rey en Martí, AIEC, IV (1911-12), 125.*

27. *Crònica*, cap. II, § 31, pàg. 93. Sobre la data de les noces, vid. *Rúbriques de Brumiquer, I, 230.*

28. *Crònica*, cap. III, § 9, pàg. 113. L'infant va fer testament a Sòria el 16 de febrer (A. LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque* (Paris 1892), II, 200-201), i Pere el *Cerimoniós* el considerava ja difunt el dia 26 del mateix mes (ACA, AR, reg. 1248, f. 22v).

29. COROLEU, *loc. cit.* Va publicar-les una altra vegada RUBIÓ, *Documents, I, 263.*

30. RUBIÓ, *Estudi*, 530 ; i *Crònica*, cap. III, § 7, pàg. 110 ; § 65, pàg. 160 ; § 66, pàg. 162 ; § 122, pàg. 188 ; § 140, pàg. 198 ; § 159, pàg. 206 ; § 183, pàg. 220. En el § 187, pàg. 224, hom va oblidar d'incloure una carta «que era molt bella e ben dictada e ben complida». Rubió i Lluç ja va fer notar (*Estudi*, 556) que la versió d'una conversa entre el rei Pere i Jaume de Mallorca era idèntica a la continguda en el Procés (*Crònica*, cap. III, § 163, pàg. 210, i *CDIACA*, XXX, 455).

31. Per exemple, *Crònica*, cap. II, § 1, pàg. 69 ; § 16, pàg. 79 ; § 32, pàg. 93, cap. III, § 3, pàg. 106 ; § 12, pàg. 115 ; § 66, pàg. 164 ; § 141, pàg. 200 ; § 157, pàg. 204 ; § 160, pàg. 208 ; § 180, pàg. 218 ; § 201, pàg. 234 ; cap. IV, § 11, pàg. 245. Alguns d'aquests documents es troben copiats en els registres de l'Arxiu.

sentor cancelleresca,³² hom distingeix detalls tan vius i tan personals que revelen una inspiració reial gairebé directa.³³

Sobretot, el que fa pensar que aquesta part fou escrita d'una sola tongada és l'extraordinària unitat de tema: fins saltant per damunt de la divisió en capítols, tot es refereix a la qüestió del regne de Mallorca; al segon són exposats els precedents més immediats; al tercer, els fonaments històrics i els diversos esdeveniments de l'espoliació, i al quart, les darreres temptatives del sobirà desposseït. Això és fàcil de comprendre, així com la important llargada que la relació assoleix, si hom recorda que, pels anys en què fou redactat aquest llarg tros, el plet de l'herència mallorquina pesava molt en les negociacions amb Castella, França i Anglaterra per a resoldre l'embolic diplomàtic europeu del moment, i convenia deixar ben precisats els motius i els incidents de l'ocupació. Al mateix temps, per esvair el seu propi recel davant el perill d'una coalició enemiga, el rei Pere es complau a recordar que la clemència de Déu l'havia ajudat en altres ocasions igualment difícils.

Aquest és l'esperit que alena en els darrers paràgrafs del capítol tercer,³⁴ i també en aquest sentit havia d'aplicar-se l'erudita argumentació del pròleg. Per això és probable que aquest darrer fos redactat també en aquests anys de 1372 a 1374, malgrat que si ens fixem estrictament en l'allusió als cinc reis enemics,³⁵ només podem assegurar que fou escrit després de 1367, l'any de la vinguda del príncep de Galles a la península, o, a tot estirar, després de 1369, l'any de l'ensorrament definitiu de Pere *el Cruel*. Si aquesta hipòtesi fos encertada, el pròleg hauria estat preposat a la petita part de crònica fins llavors arranjada i que havia estat objecte de la carta de què he parlat en primer lloc.

32. Un cardenal és anomenat «Bernat, per la divinal Providència tituli Sancti Ciriaci in Thermis presbiter cardinalis» (*Crònica*, cap. III, § 56, pàg. 157); un altre, «Bertran, del títol de Sent March prevere cardenal» (cap. III, § 136, pàg. 193). Al llindar mateix del capítol segon, l'adreça d'una carta a l'infant Pere hi és a penes encoberta: «infant En Pere, de Ribagorça e de Empúries comte» (cap. II, § 1, pàg. 69).

33. Remarquem, sobretot, l'incendi de Viver (cap. II, § 26, pàg. 82-85), l'entrada del rei a Borriana (cap. II, § 30, pàg. 90-91), el viatge a Avinyó (cap. II, § 37, pàg. 100-102), i una colla de detalls de l'expedició a Mallorca i al Rosselló. Tal com va indicar Rubió i Lluch per als dos primers capítols (*Estudi*, 536 i 551), en tota aquesta part es poden veure diverses indicacions que palesen la contribució dels records del rei o de tradicions familiars; n'esmentaré algunes com a exemple: «per moltes rahons e condicions, de les quals no volem parlar, car serien longues d'escriure» (cap. II, § 4, pàg. 71), «e d'açò no havem més a parlar» (cap. III, § 4, pàg. 107), «segons que despuys nos fon retret» (cap. III, § 27, pàg. 134).

34. «Beneyt ne fos nostre senyor Deus, qui d'aquests perills e d'altres nos preservà per sa pietat» (cap. III, § 207, pàg. 237).

35. Pròleg, § 4, pàg. 5.

Estenent fins a l'extrem el rastreig d'aquesta preocupació pel problema mallorquí, en trobem un esment al final del capítol primer, on s'anuncia ja, de ben lluny, el tema del tercer;³⁶ cal afegir, encara, que en el darrer episodi d'aquest primer capítol, on es parla del recobriment de Xàtiva després de la mort d'Alfons *el Benigne*, hom declara per dues vegades que fou incorporat a la Crònica per voluntat del rei Pere,³⁷ i això ens permet de relacionar-lo amb el sistema de redacció col·lectiva que assenyala la notable carta que estic comentant. I no goso aprofitar l'argument que ofereix aquesta mateixa carta quan diu

«que no havíem posat en escrit de nostres fets» ;

entenent-la al peu de la lletra, aquesta frase confirmaria les conjectures anteriors; per l'abril de 1373 hom no hauria començat encara la relació dels esdeveniments del regnat de Pere *el Cerimoniós*, que s'inicia precisament en el darrer paràgraf del primer capítol.

IV

A la fi de l'any 1374 el rei Pere va haver de sortir de Barcelona per rebutjar la darrera escamesa de l'infant de Mallorca, i a continuació va celebrar Corts a Lleida i a Tamarit, amb els catalans i els aragonesos, respectivament. Quan en tornava va descansar uns quants dies al monestir de Sant Cugat, i des d'allí va trametre a Bernat Descoll, el dia 8 d'agost de 1375, les seves famoses instruccions, el sentit de les quals queda molt més clar a la llum d'aquests nous documents.³⁸

És evident, en primer lloc, que la carta de Descoll, per desgràcia desapareguda, no acompanyava cap esborrany de la primera part de la Crònica per sotmetre'l a l'aprovació del rei, sinó que aquest ja la coneixia d'abans i creia que no necessitava sinó alguns lleugers retocs que omplissin els buits que devia haver-hi. Quant a la resta, Descoll havia enviat solament uns *capítols*, un pla general, potser molt detallat, però no pas enllestit. En aquell moment, doncs, hom devia haver redactat fins a mig capítol quart, abans de parlar dels afers de la Unió a Saragossa, que Descoll devia com-

36. «E ací fenexen tots los fets del dit primer capítol e començen los affers del segon capítol en què's tracte de molts affers qui's seguiren depuys que fom muntats a dignitat reyal tro al terçer capítol en què és tractat en quina manera fo procehit e feta per nós execució contra lo rey de Mallorques (cap. I, § 55, pàg. 68).

37. «volem que'n sia feta menció en lo present llibre» i «per ço ho fem scriure» (cap. I, § 55, pàg. 67 i 68). Cf. A. PAGÈS, en la Introducció a la seva edició, pàg. LXVII.

38. Vid. RUBIÓ, *Documents*, I, 263.

pondre després amb l'ajuda dels records del rei, del procés de les Corts o d'un resum contemporani que n'havia fet En Mateu Adrià;³⁹ a partir d'aquest punt la Crònica oblida els fets del regne de Mallorca i en passa per alt el moment culminant: la mort de Jaume III a la batalla de Lluçmajor.

Des de llavors Descoll devia anar continuant la Crònica, no pas massa de pressa,⁴⁰ perquè les altres ocupacions del seu càrrec el devien distreure sovint. Per cert que, entre algunes obres que el rei li va encomanar de dur a cap al Palau Major de Barcelona, hi figura, l'any 1376, la construcció d'un estudi sobre la cambra del consell,⁴¹ que potser podríem relacionar remotament amb la redacció de la Crònica. Segurament Descoll va prendre'n el càrrec principal tenint a les seves ordres diversos ajudants; un d'ells, almenys, ens és conegut: el document del dia 7 de desembre de 1382, pel qual el rei Pere concedia un donatiu de 1.000 sous, pels seus serveis *in scribendo cronicas nostras*, a un escrivà de l'ofici del mestre racional, que Rubió i Lluch va identificar, corregint una suposada confusió de noms, amb el propi Descoll,⁴² anava dirigit en realitat a Bernat Ramon Descavall, el nom del qual es repeteix moltes vegades en els registres de l'arxiu, tant de la cancelleria com de la tresoreria.⁴³ És clar que la imprecisa al·lusió

39. Recordem que les instruccions diuen « si en res hi dubtats, per lo debat que deïts que'n havíem a Çaragoça o per altra manera, lexats-li espahi de guisa que tota vegada se puixa continuar ». Coneixem l'existència d'aquesta relació de Mateu Adrià per una carta que va escriure el rei a l'infant Pere, des de Saragoça, el 15 de setembre de 1347: « De tots los nostres affers d'esta terra fem fer, per lo feel secretari nostre Matheu Adrià, en un quèrn de paper, informació clara axí com són venguts per orde depuys que partim de Barcelona, e aquesta entenem trametre a vós e al alt infant En Ramon Berenguer comte d'Ampúries avoncle nostre e frare vostre molt car, e als amats e feels nostres consellers e prohòmens de la ciutat de Barcelona, qui d'aço'ns han per lurs letres supplicat » (ACA, AR, reg. 1128, f. 52r). Sembla, doncs, que aquesta informació havia d'ésser altra cosa que la senzilla collecció de documents notariais que es troba a la primera part del reg. 1490 de l'Arxiu.

40. No gaire més enllà del punt indicat hi ha una al·lusió a l'elecció del castellà d'Amposta com a mestre de l'Hospital, que tingué lloc el setembre de 1377 (RUBIÓ, *Estudi*, 558).

41. Montsó, 2-7-1376. El rei mana al procurador reial de Mallorca que trameti a Bernat Descoll la pedra que li demani « a obs de una obra que fa fer de una cambra e .i. estudi del nostre palau de Barcelona » (ACA, AR, reg. 1094, f. 56r; vid. també reg. 1251, f. 139r). Sobre altres obres encarregades a Descoll, vid. J. COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV* (Barcelona 1889), 24.

42. RUBIÓ, *Documents*, II, 263.

43. Una de les anotacions corresponents a aquest mateix donatiu es troba entre els lliuraments del tresorer del mes de juliol de 1386 (ACA, AMR, reg. 383, f. 77r). El 18 de novembre de 1383 el rei li va concedir 30 florins pels seus treballs en la liquidació dels comptes dels banquers Descaus i Olivella (ACA, AR, reg. 1280, f. 29v), i uns altres 100 florins el 15 d'abril de 1386, sense precisar el motiu (ACA, AR, reg. 1374, f. 167r). El seu nom, reduït de vegades a Bernat Descavall, apareix sovint en els llibres de tresoreria per a indicar el pagament de les seves quitacions: 2 sous el dia, i 150 sous anuals per a vestit (ACA, AMR, reg. 380, f. 195r i 81r, i *passim*). A més d'això, sabem que era oriünd de Berga, i que va jurar com a notari a Barcelona el 5 de juliol de 1380 (ACA, AR, reg. 1513, f. 15r).

a *crónicas nostras* podria referir-se a qualsevol de les que devem a les afecions històriques del rei Pere; però em sembla que el fet de tractar-se d'un escrivà que treballava a les ordres de Descoll, i fins la proximitat de la data de la donació a la de l'acabament de la primera redacció, que cal situar pels volts del setembre del mateix any 1382, ens autoritzen a creure que Bernat Ramon Descavall va tenir alguna part en l'elaboració de la Crònica de Pere el Cerimoniós. D'altra banda, és probable que aquesta participació fos molt reduïda, i fins potser limitada a l'aspecte material de la feina: en rigor, el verb *scribere* té aquest sentit en llatí medieval, i sovint és oposat a *dictare* i *componere*, que es refereixen més aviat al treball de creació; i sabem que el tresorer li atorgà, almenys quatre vegades, 9 florins

«per raó de diverses èpoches e scriptures que féu per rahó de mon offici».⁴⁴

Per altra part, costa de creure que el rei Pere es desentengués del tot de la Crònica, i és fàcil que hi intervingués periòdicament per resoldre els dubtes del seu col·laborador, sobretot durant un llarg període en què va romandre a Barcelona, pels anys 1377 a 1380. Aquesta possible influència del rei, més o menys directa, es reflecteix sobretot en certs passatges del capítol sisè; per damunt de tot, en la relació de l'alliberament d'Oriola, pel desembre de 1364, que figura entre els fragments més acolorits de la Crònica,⁴⁵ i també en el paràgraf que conta la llegenda de Ferran IV de Castella — introduïda per la frase «segons que havem oït recomptar a persones dignes de fe» — i parla del futur Enric III amb un lleu matis d'ufanosa tendresa.⁴⁶

Una doble allusió a la mort de la reina Elionor de Castella, filla del Cerimoniós,⁴⁷ ens permet de situar la fi d'aquesta etapa amb l'acabament de la primera redacció, poc temps després del setembre de 1382.

V

Un quant temps més tard, per agençar definitivament el seu retrat el rei Pere va emprendre una revisió a fons de tot el text, però especialment de la segona part, és a dir, dels capítols quart, cinquè i sisè; alguns dels

44. Pel setembre de 1385 i pel febrer, juny i juliol de 1386 (ACA, AMR, reg. 381, f. 87v; reg. 382, f. 94r i 204r; reg. 383, f. 118v).

45. Cap. VI, § 49-53, pàgs. 380-388.

46. Cap. VI, § 2, pàgs. 323-326. L'infant Enric també és esmentat a la fi del capítol (cap. VI, § 64, pàg. 399).

47. En els mateixos indrets indicats en la nota anterior. Cf. RUBIÓ, *Estudi*, 56r.

retocs efectuats tenen un caire tan personal, gairebé íntim, que, com he dit al començament, hom hi ha reconegut la mà del rei. No cal dubtar d'aquesta intervenció, però sí matisar-la d'una determinada manera.

Observant amb deteniment aquestes ampliacions del text ens adonarem que gairebé totes tenen alguna relació, pels fets que s'hi esmenten o per les persones que hi intervenen, amb el regne de València, i en la majoria figura el nom de Ramon de Vilanova, cavaller valencià de la cort del rei Pere: les primeres vegades, en els temps dramàtics de la Unió,⁴⁸ com a mitjancer entre el rei i el seu avi Vidal de Vilanova, el vell conseller de Jaume II; després, com un dels principals personatges del seguici reial en alguns episodis que aquesta segona versió eixampla considerablement.⁴⁹ En certs afegits tot l'interès és acaparat pel seu nom: em refereixo al seu paper en la repressió de la revolta valenciana;⁵⁰ a petits detalls de l'itinerari de l'estol reial a Sardenya;⁵¹ a la seva anada a València per a reforçar-ne la defensa contra Pere *el Cruel*,⁵² i a la seva participació en l'alliberament d'aquesta ciutat, en una altra ocasió.⁵³ I, encara, hi ha dos altres fragments que poden ésser relacionats, menys directament, amb ell: entre els cavallers que en malaltiren durant l'expedició a Sardenya, figura Rodrigo Díaz, que després va emparentar amb el servidor del rei Pere,⁵⁴ i entre els que hi moriren quan fou conquerida per Alfons *el Benigne* trobem un homònim de Ramon de Vilanova,⁵⁵ segurament el pare d'aquest.

Em sembla que tot això ens permet de creure que Ramon de Vilanova va intervenir d'alguna manera en aquest moment de l'elaboració de la Crònica, si més no, ajudant a precisar la memòria del rei. Aquest mateix ens diu que «se era nodrit tots temps ab nós»,⁵⁶ i els tres càrrecs que va exercir a la cort van mantenir-lo sempre en estret contacte amb el monarca: primer fou algtzmir reial; després, tresorer de 1365 a 1370, i camarlenc

48. «E ... fem missatger entre nós e ell un nét seu, qui havia nom Ramon» (cap. IV, § 40, pàgs. 267-268). Segurament també va intervenir en altres moments, encara que llavors el seu nom no és expressat a la Crònica (cap. IV, § 43, pàg. 271, i § 44, pàg. 273).

49. El combat de Mislata, el 1348 (cap. IV, § 55, pàg. 281), i l'aixecament del setge de València, el 1364 (cap. IV, § 40-44, pàgs. 370-375).

50. Cap. IV, § 61, pàg. 286, i potser també el paràgraf següent.

51. Cap. V, § 39, pàg. 319.

52. Cap. VI, § 34, pàgs. 362-363.

53. Cap. VI, § 40, pàgs. 370-371.

54. Es va casar amb Ramoneta de Vilanova, probablement filla de Ramon (ACA, AR, reg. 2003, f. 17). A part d'aquest parentiu, cal remarcar que els tres malalts — Ramon de Riusech, Pere Boïl i Rodrigo Díaz — eren valencians (cap. V, § 38, pàg. 318).

55. Cap. I, § 35, pàg. 49. També aquesta vegada l'ampliació comprèn els noms de quatre senyors valencians.

56. *Crònica*, cap. IV, § 40, pàg. 268.

des d'aquesta data fins que fou suspès per les Corts de Montsó de 1383;⁵⁷ per a servir aquest darrer ofici, més encara que els altres dos, havia de seguir el rei en tots els seus viatges.

Tot i haver-me esforçat molt a datar aquesta nova fase de la Crònica, no he aconseguit altra cosa que forjar algunes hipòtesis. Pagès la situa entre 1382 i 1385,⁵⁸ però, en principi, no cal considerar-la necessàriament anterior al nou encàrrec del rei a Descoll de reprendre la redacció, fet amb data de 13 de juliol de 1385,⁵⁹ més que més quan no podem estar segurs que la comanda fos acomplida tot seguit. De moment no tenim altre límit cert que la mort del rei Pere, car sembla que aquesta va precedir la de Ramon de Vilanova, tan lligat a aquesta segona redacció: una anotació feta els primers mesos del regnat de Joan I l'anomena «olim, camerlench», en lloc del «quondam» que solia acompanyar el nom dels difunts.⁶⁰

Hi havia un detall que semblava permetre d'avançar el terme *a quo*: un passatge del quart capítol parla d'Arnau d'Erill, governador del Rosselló, i la segona redacció hi afegeix «lavors».⁶¹ Segons J. Capeille, aquest personatge hauria mort el 1384, i l'hauria substituït Gilabert de Cruïlles,⁶² i, per tant, podríem col·locar la revisió després d'aquesta data. Però Arnau d'Erill va regir els comtats poc temps, pels anys 1347 i 1348, i entre ell i Cruïlles, que fou nomenat realment l'any esmentat, s'interposen cinc altres governadors.⁶³

Fallit aquest camí, he esbossat un itinerari del rei Pere per cercar-hi alguns sojorns prou llargs per a fer possible la tasca de la revisió, i heus-los aquí: és a València i els seus voltants — Alzira, Xàtiva — del gener a l'octubre de 1382; a Tortosa, del novembre de 1382 a l'abril de 1383; a Montsó, del maig de 1383 al febrer de 1384; després segueix l'agitació de la lluita contra el comte d'Empúries i la rancúnia envers l'infant Joan, amb una inquieta temporada a l'Empordà, i, finalment, el rei va restar a Barcelona des del desembre de 1385 fins a la seva mort, el 5 de gener de 1387. Caldria ara establir, en la mesura que fos possible, l'itinerari de Ramon de Vilanova, i les coincidències d'ambdós ens indicarien, amb força seguretat, la data de la segona redacció; de moment, segons les dades que tinc, sabem

57. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, llib. x, cap. 34.

58. *Loc. cit.*, pàg. LXXI.

59. RUBIÓ, *Documents*, II, 281.

60. ACA, AMR, reg. 790, f. 26r. En tot el volum els dos adverbis són emprats amb una gran precisió; a més, quan es referien a un difunt les anotacions hi són fetes a nom dels seus hereus, cosa que no s'esdevé en el cas del nostre personatge.

61. Cap. IV, § 12, pàg. 248.

62. *Dictionnaire de biographies roussillonnaises* (Perpinyà 1914), 198.

63. Són Guillem de Bellera, Francesc de Cervià, Ramon Alemany de Cervelló, Arnau d'Orcau i Ramon de Perellós. Així es desprèn, en part, d'altres articles de la mateixa obra de J. Capeille (pàgs. 9, 422 i 470).

que Vilanova, que aspirava al mestrat de Montesa, era amb el rei al regne de València durant una gran part de l'any 1382,⁶⁴ i després va seguir-lo a Tortosa i a Montsó;⁶⁵ més tard, un cop perdut el càrrec que tenia a la cort, el seu rastre s'esborra, i és possible que visqués retirat als seus dominis valencians. Tot plegat sembla aconsellar de preferir, per a situar l'establiment de la segona versió, l'estada del rei a València; amb la qual cosa aquesta versió seria gairebé immediata a l'acabament de la primera, i quedaria confirmada la creença de Pagès que jo mateix més amunt havia deixat provisionalment en dubte; al mateix temps caldria excloure qualsevol intervenció de Descoll, retingut a Barcelona per la revisió dels comptes dels banquers Pere Descaus i Andreu d'Olivella, almenys fins a la primavera de 1383.⁶⁶ Però no cal excloure la possibilitat que la tasca de refer la Crònica tingués lloc a Tortosa, o a Montsó, on potser hagué d'acudir Descoll, perquè a les Corts que s'hi celebraven es van debatre qüestions administratives molt importants que podien demanar la seva presència.

VI

Tot i que ara coneixem, a més del de Bernat Descoll, tres noms nous — és a dir, Arnau Torrelles, Ramon de Vilanova i Bernat Ramon Descavall — de les diverses persones que, cadascú d'una manera diferent, van prendre part en la redacció de la Crònica en les seves distintes etapes, l'ex.premta que va estampar-hi el rei Pere és tan forta, que, per damunt de l'aportació dels altres col·laboradors, dona unitat a un dels textos fonamentals de la nostra historiografia, i no seria just de regatejar-li'n l'atribució. Així ho va preveure ja fa molt de temps González Hurtebise,⁶⁷ a qui, de mica en mica, hom ha donat la raó.

64. AUREA L. JAVIERRE, *Privilegios reales de la Orden de Montesa en la Edad Media*, 35; sobre les seves aspiracions al mestrat, vid. també ACA, AR, reg. 1369, f. 78v, i reg. 1370, f. 98r. El seu nom apareix en el manament d'una carta datada a València el 8 d'octubre de 1382 (ACA, AR, reg. 1280, f. 6r).

65. Va autoritzar l'expedició de certs documents datats els uns a Tortosa, pel mes d'abril de 1383 (ACA, AR, reg. 1282, f. 23v, 26r i 33v, i reg. 1104, f. 86r), i els altres a Montsó, pel juny i juliol del mateix any (ACA, AR, reg. 1282, f. 90r i 101r).

66. Aquest treball durava, aproximadament, des de 1381 (ACA, AMR, reg. 379, f. 185r i 211v).

67. *La Crònica General escrita por Pedro IV de Aragón*, RBC, IV (1904), 188-214.

DOCUMENTS

1

[Tortosa, 1 abril 1371].

Lo rey.

En Bernat des Coll : Per tal que les cròniques dels fets nostres sien continuades en la manera que's pertany, nós havem deliberat de fer-les complir, ço és, del dia a ençà que fallen dels quàerns de les dites cròniques que vós tenits. Per què'us dehim e manam que'ns façats saber clarament lo punt en què són les dites cròniques que vós tenits, e entrò a qual dia e temps són continuades. E açò per res no mudets o laguiets.

Dada en Tortosa, sots nostre segell secret, lo primer dia d'abril del any .M.CCC.LXXI. *Petrus, cancellarius.*

Dominus rex mandavit michi Bernardo Michelis.

Fuit directa Bernardo de Colle.

ACA, AR, reg. 1351, f. 23^v.

2

[Barcelona, 3 abril 1373].

Lo rey.

Car cosí : L'altra dia reebem una letra vostra responsiva a la letra que'us escrivim de nostra mà per lo fait dels .x^m. sous que haviets dats a N Arnau Torrelles, cambrer nostre. E aquella entesa, vos responem que si ho haguésets tengut per bé, que per honor nostra e per los bons serveys que'l dit Arnau vos ha feits e fa, e per lo perill en què s'és vist per vostra honor, aquest no deguera ésser dels darrers. E vage'us lo cor, que així com vós trobàvets plaer com nós supplicàvem al Sant Pare e pregàvem cardenals e altres qui'us posseessen valer en haver lo bisbat de València e treballàvem per vós contínuament, que axí mateix trobaríem nós plaer que faésets per honor nostra açò a què sóts tengut. Per què'us pregam carament e affectuosa axí com podem, que vós vullats donar loch que'l dit Arnau haja los dits .x^m. sous, o en assignació o en renda o en qualque manera, que nós vos ho hajam que grahir ; car cosa serà de què'ns farets asenyalat plaer o servey.

E sapiats que nós pensàvem ésser aquí tost, e per lo matrimoni del Duch e per altres afers que'ns hic són crescuts, no porem ésser en aqueix regne com nós pensàvem. E per ço us ho trametem a dir, que hajats per escusat de la anada que demanàvets que faés a vós lo dit Arnau, car no'l nos podem partir ; e és la raó, que no havíem⁶⁸ posat en escrit de nostres fets, e era cosa

68. La lletra final és, en el manuscrit, una *n*. Però observant en altres indrets — en primer lloc, en la carta que precedeix immediatament aquesta en el registre — la calligrafia de l'escrivà que va copiar el document, m'he adonat que moltes vegades redueix a dos els tres pals de la *m*, i llavors hom només pot distingir les dues lletres per la major o menor amplada del signe. En aquest cas el sentit sembla exigir *m*.

que nós teníem molt a cor e aquella que desijam molt que vinga a perfecció, e havem-ho comanat a certes persones, e lo dit Arnau és-ne una d'aquelles qui ab nós ensemps contínuament en certes hores hi entenem. Per què us pregam que'l hajats per escusat; car com fos a vós e nós lo us demanàssem, entenem que'l nos trametriets, per què la sua gràcia no deu valer menys per l'aturada que fa ab nós, ans ne deu molt més valer.

Dada en Barcelona, sots nostre segell secret, a .III. dies d'abril del any .M.CCC.LXXIII. *Rex Petrus.*

Dominus rex misit signatam.

Fuit missa episcopo Valencie.

ACA, AR, reg. 1239, f. 39^r.

RAMON GUBERN I DOMÈNECH

Badalona.